

UDK: 911.3:30/33:66.041(575.1)

Nilufar KOMILOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti professori, g.f.d
E-mail: ni.komilova@nuu.uz
Xidoyat ABDINAZAROVA,
Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti, g.f.f.d (PhD)
E-mail: xidoyatabdinazarova@gmail.com

QDPI professori, g.f.d. (DsC) O. Qo'ziboyeva taqrizi asosida

NETWORK AND REGIONAL CHARACTERISTICS OF THE INDUSTRY OF TASHKENT CITY

Annotation

The article is devoted to the analysis of the development of the industry of the capital city of Tashkent in 2010-2023 and changes in the territorial structure. In this, the share of Tashkent city in the republic's industry, its dynamics, reasons, the volume of production of industrial products in the regions are analyzed from an economic geographical point of view. The regional composition of the production volume of industrial products is highlighted. Conclusions and recommendations are given at the end of the study.

Key words: industry, city, capital, industry structure, production volume of industrial products, regional structure, district.

СЕТЕВАЯ И ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГОРОДА ТАШКЕНТА

Аннотация

Статья посвящена анализу развития промышленности столицы города Ташкента в 2010-2023 годах и изменениям в территориальной структуре. При этом с экономико-географической точки зрения анализируется доля города Ташкента в промышленности республики, ее динамика, причины, объемы производства промышленной продукции в регионах. Выделена территориальная структура объема производства промышленной продукции. В конце исследования даны выводы и рекомендации.

Ключевые слова: промышленность, город, столица, структура отрасли, объем производства промышленной продукции, региональная структура, район.

TOSHKENT SHAHRI SANOATINING TARMOQ VA HUDUDIY XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Maqola respublika poytaxti Toshkent shahri sanoatining 2010-2023 yillardagi rivojlanishi va hududiy tarkibidagi o'zgarishlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Bunda Toshkent shahrining respublika sanoatidagi ulushi, uning dinamikasi, sabablari, tumanlar kesimida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi iqtisodiy geografik jihatdan tahlil qilingan. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi bo'yicha hududiy tarkibi yoritilgan. Tadqiqot so'ngida mavzu yuzasidan xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: sanoat, shahar, poytaxt, tarmoq tarkibi, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi, hududiy tarkib, tuman.

Kirish. Keyingi yillarda O'zbekistonda sanoatni rivojlantirishga bo'lgan e'tibor yanada kuchaymoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2024 yil, 7 avgustdagi "Sanoat sohasida nufuzli xalqaro brendlar bilan hamkorlikni rivojlantirish va milliy brendlarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 286- sonli Qarori qabul qilingan. Unda "...O'zbekiston Respublikasiga sanoat sohasidagi nufuzli xalqaro brendlarni jalb qilish bo'yicha yangicha yondashuvlarni jori qilish, xalqaro brendlar ostida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardosh milliy brendlarni yaratishni yanada rag'batlantirish hamda bu borada tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash" maqsadi belgilangan [1]. Bundan ko'rinadiki, O'zbekiston iqtisodiy geografiyasida sanoat tarmoqlarining rivojlanishi va hududiy tarkibidagi o'zgarishlarni Toshkent shahri sanoati misolida geografik o'rganish orqali ulardagi muammolarni aniqlash, ilmiy xulosalar ishlab chiqish dolzarb sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sanoat tarmoqlarining rivojlanishi va hududiy tarkibidagi o'zgarishlarni aniqlash orqali yuzaga keladigan muammolarni o'rganishda O'zbekiston, MDH va xorij olimlari tomonidan ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. O'zbekistonda sanoat tugunlarining shakllanishi va rivojlanishi, sanoat ishlab chiqarishi, uning hududiy tashkil etilishi, unga xos muammolar bilan bog'liq nazariy va amaliy masalalari K.N.Bedrintsev, N.N.Sultonov, S.K.Ziyodullaev, T.Tajimov, A.N.Ro'ziev, A.S.Soliev, Ye.K.Umarov, O.Abdullaev, S.Xaydarov, L.N.Erdanov, H.S.Mirzaaxmedov, X.M.Abdunazarov, D.R.Ro'zmetov, A.J.Siddiqov, SH.S.Jo'rayev, X.O.Abdinazarova kabi olimlar shug'ullanganlar.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotlarda sanoat tarmoqlarining rivojlanishini o'rganish katta ahamiyat kasb etadi. Shu sababli biz tomonimizdan olib borilayotgan tadqiqotda Toshkent shahri sanoatining tarmoq rivojlanishlarini va hududiy tarkibini o'rganishga alohida e'tibor qaratdik. Dastavval "rivojlanish" va "hududiy tarkib" tushunchalarining mazmun-mohiyatiga to'xtalib o'tamiz. Aslida rivojlanish deganda tabiat va jamiyatdagi qonuniyatli o'zgarishlar tushuniladi. Ya'ni bunda ma'lum bir narsa va hodisalarning bir sifat holatidan boshqasiga, eskisidan yangisiga o'tish demakdir. Rivojlanish inikosi bu - obyektning tarkibi yoki tuzilishining yangi sifat holatini baydo bo'lishidir. Iqtisodiyotda rivojlanishning evolyutsion va revolyutsion (inqilobiy) yo'li ajratiladi. Evolyutsion yo'l bu - obyektning bosqichma-bosqich sekin-asta sodir bo'luvchi miqdor o'zgarishlari bilan bog'liq rivojlanishlardir [2,3,4,6,7]. Revolyutsion (inqilobiy) yo'l esa obyekt tuzilmasidagi sifat o'zgarishlaridan iborat rivojlanish

hisoblanadi. Har ikkala yo'l ham jamiyatni rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq evolyutsion rivojlanish yo'li jamiyatni bosqichma-bosqich, keskin talofatlarsiz va portlashlarsiz bir sifatli asosdan, ikkinchi sifatli asosga olib o'tib, muayyan vaqt talab qiladi. Revolyutsion (inqilobiy) rivojlanish yo'li esa uning aksi hisoblanadi. Ya'ni, ushbu yo'lda jamiyat keskin sakrash qilish orqali (bunda jamiyat talofat ko'rishi ham mumkin) bir tizimdan boshqa tizimga o'tadi va eski asosiy tayanch nuqtalarni yo'q qilish orqali amalga oshiriladi. Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, bozor iqtisodiyotiga o'tishning bosqichma-bosqich, sekin-asta amalga oshiriladigan evolyutsion yo'lini tanladi. Ushbu yo'l respublika iqtisodiyotiga katta zarar yetkazmasdan, har bir sohadagi o'zgarishlar va rivojlanishlar ma'lum bir vaqt oralig'ida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi natijasida o'z samarasini berdi. Jamiyatda sanoat tarmoqlarining rivojlanishi hududlarga ta'sir etadi va pirovardidida hududiy tarkibni o'zgarishiga olib keladi. Bu ma'lum bir geografik omillarni ta'siridan vujudga keladi.

Tahlil va natijalar. Ayni paytda nafaqat respublikamizda balki Markaziy Osiyo mintaqasida o'ziga xos strategik mavqega ega bo'lgan va maydoni 334,8 km² ni tashkil etgan Toshkent shahrida 3 040,8 ming kishi istiqomat qilmoqda []. Shahar respublika aholisining 8,2 foizini, hududining 0,07 foizini ishg'ol etadi. U tabiiy geografik o'rni ko'ra respublikaning shimoliy sharqiga Chirchiq-Ohangaron vodiysida, iqtisodiy geografik o'rni ko'ra esa muhim sanoat-transport chorrahasida joylashgan poytaxt va yirik shahar (megapolis) sifatida jahonga yuz tutmoqda. Shu bilan birga Toshkent shahri respublika iqtisodiyotining turli sohalarida yetakchi hisoblanib, jumladan sanoatining o'ziga xosligi va rivojlanganligi jihatdan ham alohida ajralib turadi. Bugungi kunda shahar respublikada ishlab chiqariladigan jami sanoat mahsulotlarini 18,8 foizini yetkazib beradi.

Agar Toshkent shahrining keyingi 13 yillik (2010-2023 yillar) sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini tahlil qiladigan bo'lsak, u 2010 yilda 6984,4 mlrd. so'mni, 2015 yilda 18986,1 mlrd so'mni, 2020 yilda 66188 mlrd so'mni, 2021 yilda 90211,9 mlrd so'mni, 2022 yilda 108807,7 mlrd. so'mni, 2023 yilga kelib esa 124116,4 mlrd so'mni tashkil etgan. Bunda 2023 yilda 2010 yilga nisbatan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 17,7 martaga ortganini kuzatishimiz mumkin (1-jadval). Umuman olganda keyingi 13 yillik sanoat rivojlanishlari shuni ko'rsatmoqdaki, shahar va uning hududiy birliklarida mahsulot ishlab chiqarish hajmi yildan-yilga ortib borgan. Bunda shahar sanoatining rivojlanishida birgina 2023 yilning o'zida 3 ta tuman Yashnobod tumani 26750,7 mlrd. so'mlik, Sirg'ali tumani 15647,6 mlrd. so'mlik va Olmozor tumani 10456,2 mlrd. so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarib yetakchilik qilmoqdalar. Bu uchchala tuman Toshkent shahri sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining 42,5 foizini tashkil qilmoqda. Eng kam sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2023 yilgi statistik ma'lumotlar bo'yicha (garchi keyingi yillarda o'sgan bo'lsa ham) Yakkasaroy (7504,9 mlrd so'm.), Shayxontoxur (6740,3 mlrd so'm.), Yunusobod (5132,4 mlrd so'm.) tumanlarida kuzatilgan. Qolgan tumanlarning sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 8000-10000 mlrd. so'm oralig'ida bo'lib, bu tumanlarga MirzoUlug'bek, Yangiheyot, Mirobod, Uchtepa, Chilonzor va Bektimir kabi tumanlarni kiritish mumkin. Qizig'i shundaki, Toshkent shahri tarkibida 2021 yilda tashkil topgan Yangiheyot tumani sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi ko'rsatkichlari bo'yicha tezlik bilan o'sayotgan tuman sifatida alohida qayd etish lozim.

1-jadval

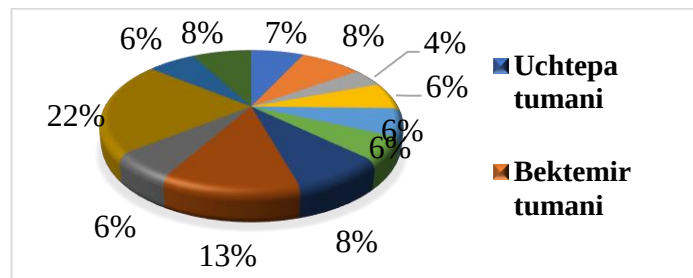
2010-2023 yillarda Toshkent shahri va uning hududlarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi (mlrd.so'm va foiz hisobida, 01.01. holatiga)

№	Hududlar	Yillar					
		2010	2015	2020	2021	2022	2023
1.	Toshkent shahri	6984,4	18986,1	66188	90211,9	108807,7	124116,4
		100	100	100	100	100	100
2.	Uchtepa tumani	272,7	1161,6	4939,7	4743,6	5430	8650,5
		3,9	6,2	7,5	5,2	5,0	7,0
3.	Bektimir tumani	355,4	1329,2	4484,3	6325,8	9978	10173
		5,0	7,0	6,8	7,0	9,2	8,2
4.	Yunusobod tumani	349,1	1362,9	4248,3	4877,1	5291,4	5132,4
		4,9	7,1	6,5	5,4	4,8	4,1
5.	Mirzo Ulug'bek tumani	852,4	2072,5	5028,6	5186,2	5649,4	7556,8
		12,2	11,0	7,6	5,8	5,2	6,1
6.	Mirobod tumani	586,7	1556,2	6067,4	8069	8084,1	7906,5
		8,4	8,1	9,1	8,9	7,5	6,4
7.	Shayxontoxur tumani	1479,6	2164,6	4066,1	6133,1	6759,8	6740,3
		21,1	11,4	6,1	6,8	6,3	5,4
8.	Olmazor tumani	406,4	2195,4	4487,9	6984,6	7722,4	10456,2
		6,0	11,6	6,8	7,8	7,1	8,4
9.	Sirg'ali tumani	515,4	1387,4	6024,8	6722,3	12381,4	15657,6
		7,3	7,3	9,2	7,5	11,3	12,6
10.	Yakkasaroy tumani	366,7	1029,2	3987,8	5564,1	8062,7	7504,9
		5,2	5,4	6,0	6,2	7,4	6,1
11.	Yashnobod tumani	756,5	2868,5	18684,7	23723,7	24578,3	26750,7
		11,0	15,1	28,2	26,2	22,5	21,5
12.	Yangiheyot tumani	0	0	0	2980,1	4786,9	7906,1
		-	-	-	3,3	4,4	6,4
13.	Chilonzor tumani	1043,5	1858,6	4168,6	8902,2	10083,2	9681,4
		15,0	9,8	6,2	9,9	9,3	7,8

*Izoh: Toshkent shahri va uning hududlarida mahsulot ishlab chiqarish hajmi jadvalning surat qismida mlrd. so'mda va maxrajida esa ularning ulushi foizda berilgan.

Jadval: O'zbekiston davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida mualliflar tomonidan tuzilgan.

Toshkent shahri geografik o'rning qulayligi, Chirchiq daryosi vodiysi ustida joylashganligi va unda temiryo'l va avtomagistral yo'llarni daryo bo'ylab lentasimon joylashganligi hamda respublika viloyatlarini bog'lovchi va muhim xalqaro transport yo'llari tugunidaligi kabilar sanoatning asosiy shahar hosil qiluvchi tarmoq sifatida rivojlanishiga olib kelgan. Shu bilan birga shaharning poytaxtlik omili, xomashyo resurslariga yaqinligi, suv va energiya, malakali mehnat resurslariga boyligi, katta iste'mol bozorining mavjudligi hamda shahar atrofida sanoatning turli tarmoqlari, ayniqsa qayta ishlovchi sanoatning mavjudligi hududiy tarkib topishiga asosiy omil bo'lib xizmat qilgan. 2023 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, Toshkent shahri sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishining hududiy tarkibi quyidagi 1-rasmda ifodalangan (1-rasm).

1-rasm. Toshkent shahri sanoat ishlab chiqarishining hududiy tarkibi (01.01.2023 yil holatiga, foizda) [1].

1-rasm ma'lumotlarini tahliliga ko'ra Toshkent shahrida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishining 22 foizi Yashnobod tumaniga (bu borada yetakchi) to'g'ri keladi. Sanoat ishlab chiqarishining 13 foizi Sirg'ali tumaniga, 8 foizi Olmozor, Bektemir, Chilonzor tumanlariga, 7 foizi Uchtepa tumaniga, 6 foizi esa Yunusobod, Mirzo Ulug'bek, Mirobod, Shayxontoxur, Yangi hayot va Yakkasaroy tumanlariga to'g'ri keladi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida ko'rib chiqilgan va o'rganilgan ma'lumotlar asosida quyidagi xulosa va takliflarni berish mumkin:

- Toshkent shahri respublikadagi sanoat ishlab chiqarishi eng yuqori bo'lgan hududlardan biri hisoblanadi.
- 2010-2023 yillarda shaharning sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi bir tekisda o'sib borgan, biroq uni hududiy tarkib bo'yicha ko'rilganda ba'zi tumanlar sanoat ishlab chiqarishi yuqori, ba'zi tumanlarniki o'rta va ba'zi tumanlarniki past ko'rsatkicha ega ekanligini ko'rish mumkin.
- Toshkent shahri sanoat ishlab chiqarishining davriy o'zgarishlariga ma'lum bir umumgeografik omillar ta'sir etadi. Bular asosida quyidagi takliflarni ishlab chiqish imkonini beradi:
- Toshkent shahrida sanoat ishlab chiqarish tarmoqlarini yanada rivojlantirishda davlat tomonidan belgilangan qonun, qaror va farmonlar ijrosini qattiq nazoratga olish va ularni yanada takomillashtirib borish;
- Shahar sanoatini rivojlantirish va hududiy tarkibini takomillashtirishga oid ilmiy tadqiqot ishlarining amaliy tadbiridan keng foydalanish va bu boradagi ilmiy tadqiqotlarni yanada ko'paytirish va b.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning 2024 yil, 7 avgustdagi "Sanoat sohasida nufuzli xalqaro brendlar bilan hamkorlikni rivojlantirish va milliy brendlarni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 286- sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/-5834287>.
2. Abdinazarova, H. O. "Фарғона иқтисодий районида ташкил этилган кимё саноат корхоналар фаолиятининг географик тавсифи." *экономика и социум* 3-2 (94) (2022): 351-356. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48281612>.
3. Abdinazarova, X. O. "Geographic approach to the development of the network of chemical industry of Uzbekistan." *Экономика и социум* 9 (76) (2020): 3-7.
4. Abdinazarova X.O. Kimyo sanoati geografiyasi (Farg'ona iqtisodiy rayoni misolida). Monografiya. – Qo'qon "Art-Press" 2023 y., 120 b.
5. Abdinazarova Xidoyatxon, and Mo'minov Doniyor. O'zbekiston farmasevtika sanoatining rivojlanish tendensiyalari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar. "Journal of research and innovation" 2.3 (2024): 54-59.
6. Abdinazarova, X. O., D. Mo'minova, and M. Dehqonova. "O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA SANOATINING TUTGAN O'RNI VA UNDAGI O'ZGARISHLAR". *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies*. Vol. 2. No. 12. 2023.
7. Boasson V., MacPherson A. The role of geographic location in the financial and innovation performance of publicly trade pharmaceutical companies: empirical evidence from the United States. // *Environment and Planning A* 2001, volume 33, pp. 1431-1444. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1068/a3431>.
8. Жўраев Ш.С. Ўзбекистонда саноатни барқарор ривожлантиришнинг минтакавий хусусиятлари. Монография. – Т.; 2016. – Б. – 24.
9. Oripovna, Abdinazarova Xidoyatxon, and Abduvohidova Zumradxon. "Sectoral and Regional Characteristics of the Chemical Industry in Uzbekistan." *American Journal of Social and Humanitarian Research* 3.11 (2022): 333-338.
10. Oripovna, A. K. "The Importance of Establishing a Cluster System in Improving the Territorial Structure of the Chemical Industry of Fergana Economic District." *International Journal of Discoveries and Innovations in Applied Sciences* 2.6 (2022): 135-140.
11. Komilova N., and Abdinazarova, H. O. "The role and geographical features of the chemical industry in the development of the economy of Uzbekistan." *Экономика и социум* 5-1 (84) (2021): 248-255.
12. To'xliyev N. O'zbek modeli: taraqqiyot tamoyillari. O'zME. 2014 yil, 264 b.
13. O'zbekiston sanoati. Statistik to'plamlari-2010-2023 й.